

ANNIE
ERNAUX

Scrisul ca un cuțit

Convorbiri cu
Frédéric-Yves Jeannet

Traducere din limba franceză și note de
Mădălina Ghiu

CUPRINS

Punctul de plecare	13
Scrisul are două forme pentru mine	18
În cuvântul „roman“ puneam literatură	23
Simt scrisul ca pe un cuțit.....	29
O dorință de dizolvare.....	36
Un fel de șantier	40
Ceva periculos	44
Să cauți forme noi	48
Un dar restituit.....	54
Transfugă	57
Cultura lumii dominate.....	68
Cunoașterea și explicarea lumii	72
Trăiesc povestea unei femei	87

O dublă obscenitate.....	95
Să-ți scrii viața, să-ți trăiești scrisul.....	99
Să scrii pentru a salva.....	108
Apropierea lucrurilor	112
Nu văd cuvintele, văd lucrurile	117
Dorința și necesitatea.....	120
Ca un organism autonom	126
Un mod de a exista.....	129

Adesea ne cheamă antipozii, celălalt pol. În căutarea unui sens în lume și în viețile noastre, preferăm atunci deosebiriile dintre noi în locul similitudinilor, diferitul între lucrurile asemănătoare, neputându-ne resemna să regăsim în ceilalți doar reflexia noastră, să trăim și să lucrăm doar prin identificare. De altfel, învățăm mai multe despre înțelegerea unei lumi comune urmărind mai degrabă căutarea pe care o fac alții decât o anevoioasă perseverență în propriile căutări, mereu la un pas de a renunța, mereu pe marginea prăpastiei. Acesta este modul în care lectura ne hrănește, ne poate salva de procesul întortocheat și chinuitor al scrisului și ne dă puterea de a merge mai departe. Ne confruntăm într-adevăr cu cele mai mari pericole, acceptăm să ne asumăm toate riscurile atunci când este vorba de a face pe cât posibil o investigație în care să fie pusă în joc întreaga ființă, mereu gata să descifrăm și să încercăm să lămurim lucrurile printr-o anamneză, urmând exemplul pe care ni l-au dat Montaigne, Chateaubriand, Rousseau sau Leiris.

Astfel, tocmai pentru că pare să se afle la polul opus, din punct de vedere formal, față de eforturile mele de scriitor, îndelungate și labirintice, deși puse și ele tot în slujba căutării

unui adevăr despre trecutul personal, admir de douăzeci de ani traiectoria exigentă și riscantă a lui Annie Ernaux, scri-sul ei care nu minte și care pătrunde până la os, dezgolind durerea, bucuria, complexitatea faptului de a exista. Admir că, dintr-o masă inevitabil complexă și foarte diversă de senzații, gânduri și sentimente, ea reușește să extragă esența în cărți de o mare concizie, care par clare, dar unde dificultatea abordării, a descifrării, nu este totuși obliterated, fiind mereu prezentă în fundal și semnalată chiar pe parcursul poveștii. Îmi plac propozițiile ei fără metafore, fără efecte, silexul lor ascuțit care taie în carne vie, jupoale, și îmi place că această predispoziție a fost accentuată și mai mult în ultimii ani de o explorare din ce în ce mai curajoasă, dusă cu o precizie de entomolog, care merge până la limitele a ceea ce este acceptabil să spui, a ceea ce se spune sau nu se spune.

Rușinea și obtuzitatea, reacțiile de respingere declanșate la unii care pretind că citesc, că înțeleg explorările ei asupra întregii ființe, trup și suflet, și care o ponegresc astăzi au în spate, fără îndoială, motive mai obscure — fie ele politice, misogine sau conformiste — decât cele ale analizei literare. Astfel de reacții îmi par un bun simptom al rezistenței multiple pe care o provoacă orice încălcare a granițelor imuabile, etanșe sau, în orice caz, considerate ca atare între „ce se știe, ce se cunoaște“ și alte teritorii, intacte, neexplorate, „teritoriile din nord“, care se întind până la frontiera Hong Kongului spre ceea ce era, până de curând, o altă lume: China. Așadar, am vrut să încerc să o fac pe Annie Ernaux să vorbească despre motivațiile profunde

și circumstanțele gestului ei, din postura sa de scriitoare. Pentru că, la rândul meu, la fel ca ea, am adoptat de mult obiceiul caravanierului insensibil la lătrături, al gabierului care nu schimbă niciodată direcția și nu se abate din drum: știu că trebuie să mergem invariabil spre pol, precum căpitanul Hatteras, să perseverăm, orice s-ar spune despre noi, și să nu facem cale întoarsă. Consider că disconfortul este singura metodă, singurul mijloc de a nu reproduce, ci dimpotrivă, de a depăși ceea ce ni s-a lăsat moștenire, ce a fost învățat, de a realiza în sfârșit ceea ce am fost descurajați să facem și de a forța astfel o trecere. Spre ce? Vom ști oare vreodată? Spre un adevăr, fără îndoială: al nostru.

Interviul, ca și alte genuri așa-zis „minore”, mi s-a părut întotdeauna capabil să dezvăluie, sub efectul unei solicitări externe, ceea ce în opera examinată rămâne adesea implicit; capabil să deschidă, poate, câteva ferestre noi. În cel mai bun caz, această formă poate duce chiar pe cărări pe care opera nu le urmează. De aici și acest vechi proiect, căruia Annie Ernaux i s-a dedicat cu bunăvoință, rigoare și amabilitate: este deci o convorbire, la singular, pentru că diferitele sale faze s-au legat între ele până când nu au mai format de-a lungul unui an decât o singură interogare dialogică, desfășurată în întregime de la distanță, între polii noștri și continentele respective, urmând ritmul specific poștei electronice.

F.-Y. J., 28 iunie 2002

De șase ani, eu și Frédéric-Yves Jeannet, care trăiește în Statele Unite, întreținem o corespondență în același timp constantă și rară. În cartea sa *Cyclone*, publicată în 1997, am recunoscut angajamentul absolut al unui scriitor aflat într-o căutare al cărei obiect, rana mereu vie, se arăta și fugea neîncetat, întreaga frumusețe a unei scriituri ce relua și combina fără încetare aceleași motive, locuri și scene, într-o simfonie somptuoasă și frântă. Următoarele, *Charité*¹ și, recent, *La lumière naturelle*², continuă această întreprindere unică, fără compromis. Anul trecut, în timpul unei călătorii în Franța, Frédéric-Yves Jeannet m-a întrebat dacă aș fi dispusă să avem o convorbire despre scris și despre cărțile mele, folosind, eventual, poșta electronică. Se voia ceva foarte liber, fără durată definită sau scop precis. Absența constrângerilor, chiar această incertitudine a rezultatului, ca și forma în întregime scrisă a conversației m-au tentat. Mai presus de toate, știam că, prin felul său de a trăi scrisul, Frédéric-Yves Jeannet va fi un partener de dialog profund *implicat*. Până și diferențele de mijloace întrebuințate în scrierile

1. „Caritate.“

2. „Lumina naturală.“

noastre mi s-au părut de bun augur, un fel de garanție. Am simțit că tocmai distanța și diferența dintre punctele noastre de vedere mi-ar da cel mai puternic sentiment de libertate, constrângându-mă totodată să-mi clarific demersul.

Timp de aproape un an, fără vreo regularitate deosebită, Frédéric-Yves Jeannet mi-a trimis prin e-mail o serie de întrebări și de reflecții. Rareori răspundeam imediat. Între formularea unei întrebări și ceea ce credem că scriem se întinde un spațiu alarmant, chiar amenințător. În timpul unei discuții față în față, chiar dacă se desfășoară lent, ne străduim să ignorăm acest spațiu și să-l parcurgem cu mai multă sau mai puțină dezinvoltură și rapiditate — chestiune de obișnuință. Prin e-mail, în schimb, îmi puteam lăsa timp să împlânzesc spațiul, să scot la iveală din neant ceea ce gândesc, ce caut, lucrurile prin care trec când scriu — sau când încerc să scriu —, dar care lipsesc când nu scriu. Odată ce aveam impresia că am surprins ceva cât de cât sigur, mă apucam să-mi scriu răspunsul direct pe computer, fără note și cu minimum de corecturi, după regula jocului pe care mi-o impusesem.

Pe tot parcursul acestui dialog, singura mea grijă a fost față de sinceritate și precizie, cea din urmă dovedindu-se mai greu de obținut decât prima. Nu e ușor să descrii experiența scrisului, începută în urmă cu treizeci de ani, fără să o unifici sau să o reduci la câteva principii. Fără să lași să se vadă contradicțiile inevitabile. Sau fără să oferi detalii concrete despre ceea ce de cele mai

multe ori rămâne neconștientizat. Cea care construiește propozițiile cărților mele, cea care le alege cuvintele este dorința mea, pe care nu le-o pot împărtăși altora, pentru că mie însămi îmi scapă. Dar mi se pare că pot face cunoscut scopul textelor mele și pot numi „motivele” pentru care scriu. Aceste motive țin de sfera imaginației, dar asta nu schimbă cu nimic faptul că ele influențează cu adevărat însăși forma scrisului. Sper pur și simplu să fi reușit să exprim niște adevăruri individuale și provizorii — care pot fi revizuite, fără îndoială, de alții — despre ceea ce ocupă o mare parte din viața mea.

Am parcurs cu plăcere, curiozitate și uneori cu nesiguranță drumurile deschise treptat, tenace, subtil de Frédéric-Yves Jeannet. Am ajuns însă „în altă parte”, așa cum mi-am exprimat dorința la începutul convorbirii? Nu, această putere o are — în afară, poate, de dragoste — doar coborârea fără balustradă într-o realitate care aparține vieții și lumii, pentru a extrage de acolo cuvinte care vor avea ca rezultat o carte. Aici am scris despre scris, lumea nu era acolo. Există ceva ireal în relatarea unei experiențe a scrisului care este cu totul de nemărturisit. Care poate se dezvăluie altfel. De exemplu, în această imagine de neșters a unei amintiri care tocmai a ieșit la suprafață, încă o dată: e chiar după război, la Lillebonne. Am vreo patru ani și jumătate. Asist pentru prima dată la un spectacol de teatru, împreună cu părinții mei. Are loc în aer liber, poate în tabăra

americană. Pe scenă se aduce o cutie mare. O femeie este închisă ermetic acolo. Bărbații încep să străpungă cutia cu sulite lungi. Durează o veșnicie. Timpul fricii din copilărie nu are sfârșit. În cele din urmă, femeia iese din cutie, întreagă.

A.E., 8 iulie 2002

PUNCTUL DE PLECARE

Vă propun să explorați aici modalitățile și circumstanțele scrisului care au condus la opera dumneavoastră și care stau la baza acesteia.

În pragul acestor convorbiri pe care le vom avea despre cărțile mele, despre experiența și relația mea cu scrisul, țin să menționez pericolele și limitele unui exercițiu în care mă voi angaja totuși cu o preocupare pentru adevăr și precizie. Rețineți că nu am folosit cuvântul „operă“. Din punctul meu de vedere, nu este un cuvânt la care mă gândesc și nici pe care îl scriu, este un cuvânt pentru alții, ca și cuvântul „scriitor“, de altfel. Sunt aproape cuvinte de necrolog, în orice caz de manuale literare, când totul s-a sfârșit. Sunt cuvinte închise. Prefer „scriitură“, „a scrie“, „a face cărți“, care evocă o activitate în desfășurare.

Aceste pericole și aceste limite, prin urmare, sunt aproape aceleași pe care le întâlnești în orice discurs retrospectiv despre sine. Ca să clarific, să înșirui logic ceea ce era obscur, inform în momentul în care scriam, trebuie să mă oblig să nu țin cont de alunecările și recuperările de gânduri, de dorințe, care au dus la un text, trebuie să mă oblig să neglijez acțiunea vieții, a prezentului, asupra elaborării textului. Când vine vorba să-ți amintești de scris, chiar și de cel recent, memoria eșuează chiar mai mult decât în cazul oricărui alt eveniment de viață. Poate că, în plus, la sfârșit, voi fi consternată, copleșită de seriozitatea, de gravitatea acestei încercări de explicitare — care este un fenomen apărut în secolul XX, înainte nu dădeai explicații în acest fel despre munca ta. (Ba nu, în secolul al XIX-lea, l-am uitat pe Flaubert, de la care vine tot răul!) Poate că atunci voi dori să-mi aduc aminte pur și simplu de o fetiță care citea foiletonul din *L'écho de la mode* sau scria scrisori unei prietene inventate, așezată pe trepte, în bucătăria înghesuită între cafenea și băcănie, și să spun: acolo trebuie să fi început totul. Iată-mă deja în mit, în mitul scrisului ca predestinare...

Înțeleg rezervele dumneavoastră cu privire la participarea la un astfel de dialog, unde miza este inevitabil alta decât cea care apare în scris; dar mi se pare că acest gen, într-adevăr destul de recent, deși există câteva exemple mai de demult, precum conversațiile cu Goethe, cu Jules Verne, poate fi conceput nu doar ca o explicitare a posteriori a

traectoriei urmate în scris, dar și, după exemplul jurnalului sau al corespondenței, ca o explorare paralelă cu cea a scrierii „literare” propriu-zise, explorare riscantă, ce-i drept, dar care ne poate permite să spunem, ca răspuns la o solicitare, în cadrul unei formule dialogice, ceea ce opera nu spune sau ce exprimă în cu totul alt fel. Prin urmare, voi încerca să vă fac treptat să explorați un fel de „altă parte”, dacă sunteți de acord.

Când vorbesc despre felul meu de a scrie, despre cărțile mele, mă tem, așa cum v-am spus, de justificări raționale *a posteriori*, de drumul pe care îl vedem conturându-se după ce a fost parcurs. Dar dacă discuția mă poate duce, așa cum sugerați, „în altă parte”, de ce nu, sunt de acord.

O primă incursiune în acest „în altă parte”, mai întâi în sensul cel mai literal. Numeroasele călătorii pe care le-ați făcut sunt adesea menționate, dar aproape niciodată descrise în cărțile dumneavoastră. Ele lasă, așadar, foarte puține urme în scris, doar la nivel informativ, contextual. Ce reprezintă pentru dumneavoastră călătoria în raport cu scrisul? Nu vă considerați scriitor decât în fața mesei de lucru sau a computerului?

De cincisprezece ani, datorită cărților mele, călătoresc destul de mult, în multe țări din Europa, în Asia, Orientul Mijlociu, America de Nord, realizând astfel marele vis al copilăriei mele, să plec, să văd

lumea. Cu excepția unei excursii la Lourdes, nu am părăsit Normandia înainte de vârsta de nouăsprezece ani și am plecat pentru prima dată la Paris la douăzeci și unu. Dar de multe ori, în camera mea de hotel, în străinătate, sunt surprinsă să fiu acolo și să nu simt mai multă fericire. Mi se pare că joc într-un film, ca figurantă. Filmul este japonez, coreean, egiptean... Când călătoresc, nu simt lucrurile cu intensitate. În acest tip de călătorii — oficiale, într-un cuvânt —, ale căror condiții sunt în general artificiale și în care traseele sunt gata marcate, nu pătrund cu adevărat în atmosfera țării. În copilărie visam la *aventura* călătoriei. Dar în astfel de călătorii, aventura nu există. Și apoi, pentru a trăi cu adevărat lucrurile, este nevoie să le retrăiesc. Veneția, unde am fost de o mulțime de ori, dă naștere la pagini peste pagini — însă numai în jurnalul meu. Acolo îmi notez întotdeauna impresiile, întâlnirile, lucrurile pe care le-am văzut. Dar, în timp ce călătoresc, nu continui niciodată cartea la care lucrez. Nu am timp pentru asta și nici nu aș putea. Toate activitățile pentru care întreprind aceste călătorii — întâlniri cu studenți, scriitori, jurnaliști — mă fac să trăiesc risipită la suprafața ființei mele. Nu este neplăcut, călătoriile acestea sunt niște vacanțe minunate în sensul etimologic al termenului — adică perioade de gol. Nu suport asta prea mult timp, nu mai mult de o săptămână. Mai ales dacă am un text în curs de elaborare. În acest caz, închisoarea este afară, iar libertatea este biroul în care

mă închid. Abia aici exist cu adevărat. Nu în sensul că mă simt scriitor. Nu mă consider niciodată scriitor, ci doar o persoană care scrie, care *trebuie* să scrie. În acest sens, nu există niciun motiv să vorbim despre asta ca despre o ocupație.

SCRISUL ARE DOUĂ FORME PENTRU MINE

Vom continua ceva mai încolo să explorăm unele dintre aceste libertăți pe care le oferă scrisul. Dar, înainte de toate, să examinăm opera deja realizată. Sunteți de acord să o împărțim, pentru a o studia pe cea apărută până acum, în trei „zone” destul de clar delimitate: romanele (dintre care o mare parte sunt autobiografice), „povestirile autobiografice” (ghilimelele indică aici natura aproximativă a acestor clasificări) și, în sfârșit, jurnalul, care până în prezent cuprinde patru volume publicate? Ați resimțit, în timpul scrierii, trecerea de la o etapă la alta, alternanța sau simultaneitatea lor?

Am senzația că în textele mele sap mereu aceeași groapă. Dar recunosc că am stiluri de scris diferite. Mai

întâi a fost ficțiunea, ca fiind de la sine înțeleasă, în primele mele trei cărți publicate, etichetate la apariție drept „roman“. *Les armoires vides*¹, *Ce qu'ils disent ou rien*² și *La femme gelée*³. Apoi, o altă formulă, apărută odată cu *Locul*, care ar putea fi descrisă ca „povestire autobiografică“, fiindcă evenimentele sunt redată în afara oricărei ficționalizări și, cu excepția erorilor de memorie, sunt autentice în toate detaliile lor. În cele din urmă, „eu“-ul din text și numele scris pe coperta cărții se referă la aceeași persoană. Pe scurt, povestiri în care tot ce ar putea fi verificat printr-o anchetă polițienească sau biografică — care de multe ori este același lucru! — s-ar confirma. Dar această sintagmă, „poveste autobiografică“, nu mă mulțumește, pentru că este insuficientă. Subliniază un aspect cu siguranță fundamental, o postură a scrierii și a lecturii radical opusă celei a romancierului, dar nu spune nimic despre intenția textului, despre construcția lui. Mai grav, impune o imagine simplificată: „autorul vorbește despre el“. Totuși, *Locul*, *Une femme*⁴, *La honte*⁵ și, parțial, *Evenimentul* sunt nu atât autobiografice, cât mai degrabă auto-socio-biografice. Și *Pasiune simplă* și *L'occupation*⁶ sunt analize la modul impersonal al pasiunilor personale. În general, textele acestei a doua perioade sunt înainte de toate „explorări“, unde este mai

1. „Dulapurile goale.“

2. „Ce spun ei sau nimic.“

3. „Femeia înghețată.“

4. „O femeie.“

5. „Rușinea.“

6. „Ocupația.“

puțin vorba de a spune „eu“ sau de a-l „regăsi“, cât mai degrabă de a-l face să se piardă într-o realitate mai largă, într-o cultură, o condiție, o durere etc. Față de forma romanească a debutului meu, am impresia unei imense și, firește, teribile libertăți. Un orizont a ieșit la lumină în clipa în care am refuzat ficțiunea, atunci s-au deschis toate posibilitățile formei.

În practica mea de scris, am tendința să las jurnalul deoparte. În primul rând, pentru că a fost întâia formă pe care a luat-o scrisul meu, fără niciun scop literar anume, un simplu confident și sprijin în viață. Am început un jurnal intim când aveam șaisprezece ani, într-o seară tristă, într-o perioadă în care nu aveam de gând neapărat să-mi dedic viața scrisului. Deși îmi amintesc că la început m-am străduit să „scriu bine“, foarte repede spontaneitatea a învins: fără tăieturi, fără grijă pentru formă sau sforțare de a respecta vreo regulă. În orice caz, scriam pentru mine, să mă eliberez de emoții secrete, fără nicio dorință de a arăta cuiva caietele mele. În scrierea jurnalului meu intim, am continuat să am această atitudine de spontaneitate, această indiferență față de o judecată estetică, acest refuz al privirii altora (caieteile mele au fost întotdeauna bine ascunse!) chiar și când am început să scriu texte destinate publicării. Cred că le am mereu, adică nu tind să „am în vedere“ un cititor.

Întotdeauna am făcut o mare diferență între cărțile pe care le scriu și jurnalul meu intim. În primele, totul